

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

TÉZISEK

TAMÁS ÁBEL

CATULLUS ÉS A KÖZVETÍTŐ KÖZEGEK POÉTIKÁJA

Irodalomtudományi Doktori Iskola

Általános Irodalomtudományi Doktori Program

Témavezető: dr. Ferenczi Attila PhD egy. doc.

dr. Kulcsár-Szabó Zoltán PhD egy. doc.

Budapest

2011

A disszertáció Catullus költészetének értelmezésére vállalkozik, a mai irodalom- és kultúratudományok bizonyos belátásait az irodalmi interpretációban alkalmazva. A három fejezet három eltérő problémát és hozzájuk kapcsolódó szövegeket mutat be, részben eltérő elméleti diskurzusok és módszerek alkalmazásával. Az alábbiakban a disszertáció legfőbb állításait és interpretációs eredményeit összegzem.

1. Catullus költészete – Lucretiuséval együtt – olvasható az őt követő Augustus-kori költészet irányából. Ha ebből a perspektívából tekintünk rá, Catullus és Lucretius költői szövegvilága az Augustus-kori „költészeti ideológia” provokációjaként is értelmezhető, amennyiben fenyegetést hordoz magában a költői hang egységére, jelenlétére és stabilitására, a narratívák megbízhatóságára, a (költői) *ego* és a világ közti viszony – így az érzékelési folyamatok – problémátlanságára nézve. Ennek köszönhető, hogy az Augustus-kori költészetben előforduló Catullus- és Lucretius-allúziók az intertextuális szubverzió és/vagy domesztikáció keretében értelmezhetők.
2. A disszertáció által felvetett elméleti és interpretációs kérdések – az *urbanitas* mint retorika és mint szövegvilág, a nagyvárosi tapasztalat fragmentáló hatásai, az írás materialitása mint a költői megszólalást destabilizáló tényező – kivétel nélkül egyfajta „provokatív” catullusi poétikát körvonalaznak. Értelmezésem az eddigiektől mindenekelőtt abban a tekintetben tér el, hogy különös hangsúlyt fektetek a *közvetítő közegek* kérdésére, és éppen ennek kontextusában mutatom be a catullusi költői szövegek provokatív karakterét.
3. Az *urbanitas* fogalma (a hozzá kapcsolódó „*urbanus* szótár” többi lexikai elemével együtt) a késő köztársaságkori római elit diskurzusában azt a célt szolgálta, hogy úgy mutasson rá egy „modernként” jellemzett retorikai, stílári és habituális modellre, hogy segítségével – éppen az *urbanitas* definiálhatatlansága miatt – tetszőlegesen lehessen alkalmazni bárkinek az *inurbanusként* vagy egyenesen *rusticus*ként való megbélyegzésére. Ez a retorika lép működésbe Catallusnak a „társadalmi *performancé*”-hoz kapcsolódó verseiben is, a társadalmi és poétikai dimenziók kombinálásával.
4. Catullus *urbanitas*hoz kapcsolódó versei, miközben az itt jellemzett retorikát érvényesítik, aktív résztvevőivé válnak egy társadalmi cserefolyamatnak. Azt az egyszerre reális és fiktív teret, amelyet a költői szövegekben és költői szövegek által végrehajtott szimbolikus cserék teremtenek meg, szoros összefüggésbe hozom az *urbanitas* retorikájával, olyannyira, hogy az *urbanitast* magát – részben túllépve a fogalom korabeli használatán – a „társadalmi energia áramlásának” (*circulation of social energy*) catullusi változataként azonosítom.

5. A *carminum* 67 részleges interpretációja arra szolgál, hogy a catullusi *urbanitas* „archeológiáját” *ex negativo*, egy kifejezetten provinciális kontextusokat mozgósító, elégikus költemény felől világítsam meg. Az ajtó itt mint szociológiai értelemben vett *interface* tematizálódik, amely a catullusi költszetet mint kint és bent, publikus és privát, reális és fiktív határán lokalizálja, ahol az immateriális és materiális társadalmi javak „átváltására” sor kerül.
6. A *carminum* 12 interpretációja – antropológiai kontextusokat mozgósítva – arra világít rá, hogy az említett retorikai és kulturális dimenziók milyen szervesen fonódnak össze a catullusi poétikában. Marrucinus Asinius „kendőlopásának” kritikája egy ideologizált *urbanitas* szellemében hangzik el, ám ugyanakkor – a beszélő pozícióját destabilizálva – azt sugallja, hogy éppen az ilyen „tranzakciók” működtetik a folyamatos társadalmi *performance*-t. Ebben a kontextusban a fivére tettét pénzzel megváltani kívánó – s emiatt kétes dicséretben részesített – Asinius Pollio mintha az *urbanitast* fenntartó dinamikus folyamatok akadályaként tűnne fel.
7. *Urbanitas* és kulturális identitás összefüggései képezik tárgyát a *carminum* 39 elemzésének, amelyben a szokásos önfelszámoló retorika a szociokulturális kritikát etnikai sztereotípiák segítségével adja elő. Az elemzésben a stilisztikai *inurbanitas*on túl fontos szerep jut az itáliaság vs. rómaiság problémájának – különös tekintettel a *duae patriae* Cicero által megfogalmazott koncepciójára –, amelynek fényében érthetővé válhat, miképpen kombinálja a versben megszólaló retorika az *urbanitas* szokásos ambivalenciáit ezúttal a kulturális identitás ambivalenciáival.
8. A catullusi *urbanitas* általában *nem* kapcsolódik a nagyvárosi tapasztalathoz. Kivételt képez a *carminum* 10, amelynek disszertációmban éppen ezért kivételesen nagy teret szentelek. Ez a költemény éppen a nagyváros poétikáját valósítja meg, amennyiben a költői szöveget magát, sőt a költői ént is – mint *flâneur* – „nagyvárosi citátumokból” összeálló kollázsként mutatja fel. Ez természetesen nem független az *urbanitas* más versekből megismert mechanizmusaitól, amelyek ebben a versben egyfajta „társadalmi komédiaként” jelennek meg.
9. A *carminum* 10 mindenekelőtt a római komédia szerep- és szituációtípusait reciklálja egy olyan poétika megalkotásához, amelynek alapját az irónia „olvashatatlan” trópusa képviseli, melynek kulturális formáját éppen a nagyváros jelenti. A komikus kontextus illusztrálásához Plautus *Menaechmi* c. vígjátékát használom, amelynek tükrében a Catullus-versben megformált szerepek és szituációk a visszajukról vehető szemügyre: olyannyira, hogy „Catullus” mint komédiabeli parazita – illetve hencegő – lepleződik le, akit – saját elbeszélésével ellentétben – Varus nem feltétlenül önként „vitt magával” a *forum*ról. A vers

elején feltűnő *forum* (és *otium*) már eleve megteremti a szöveg kétértékű szemiotikai rendszerét, amennyiben egyszerre értelmezhető virtuális komédiabeli *forum*ként, illetve Forum Romanumként, s ezzel a *fabula palliata* virtuális „görög” világa, illetve a késő köztársaságkori Róma társadalmi *performance*-ának egymásra vetítése már az első sorban megtörténik.

10. A *carm.* 10 által hordozott „intertextuális fenyegetéssel” Horatius a *Sat.* 1, 9-ben birkózik meg (*Ibam forte via sacra...*), amelyben Horatius – a Via Sacrán a Forum felé közeledve, a városból mint szövegből bontva ki irodalmi/társadalmi jelentéseket – mintegy összetalálkozik a *carm.* 10 „Catullusával” a *quidam* személyében, aki egész napi programját átalakítva mintegy veszélybe sodorja magánemberi/költői integritását, amelyet természetesen az *urbanitast* képviselő (*male salsus*; vö. az *insulsa male* szemrehányással a *carm.* 10-ben) Aristius Fuscus sem képes megvédeni, épp nagyvárosi/ironikus hozzáállásából fakadóan. Értelmezésem szerint Horatius éppen a szatíra műfajából konstitutív *sermones varii* érdekében teszi ki magát a nagyváros/intertextualitás veszélyeinek, hogy retroaktív módon a catullusi *carm.* 10-et afféle horatiusi szatírává avassa.
11. Az írás mint médium reflexiójának szóhoz juttatása az irodalmi interpretációban viszonylag új fejleménye a klasszika-filológiának, különös tekintettel a római irodalomtörténetre. A legutóbbi időkben viszont (összefüggésben az irodalmi szöveg és kulturális kontextusok interdependens viszonyára irányuló újhistorista ihletésű vizsgálódásokkal) kifejezetten fontos témává vált az irodalmi szöveg reflexiója saját medialitására. Ebben Catullusnak – aki megannyiszor tematizálja az írás, a könyv, az olvasás materiális aspektusait – különösen fontos szerep jut, amennyiben nála ez a tényező hangsúlyosan összekapcsolódik az irodalmi jelentésképzés folyamataival. Ez történik már a *carm.* 1-ben is, amely a *libellus* fizikai tulajdonságainak terminusaiban beszél a catullusi (polymetrikus) költészet esztétikai minőségéről.
12. A *carm.* 14 és 22 interpretációjában a könyv/ajándék mint derridai értelemben vett *pharmakon* válik olvashatóvá, amely az írást az „önmagával való nem-azonosság” médiumaként mutatja fel. A *carm.* 14-ben Catullus az ajándékba kapott antológiáról a *carm.* 1 terminusaiban – az új könyv ajándékozásának/felajánlásának performatív aktusát megidézve – beszél, amellyel felkelti a gyanút, mintha itt nem magáról a küldeményről, hanem általánosságban a könyv médiumáról lenne szó, amely mint *pharmakon* szükségképpen „meghamisítja” saját szerzőjét. A *salse/false* szövegkritikai bizonytalansága a textuális elkülönböződésnek ezt a folyamatát mintegy materiálisan írja bele a vers szövegébe. Ugyanezt az oppozíciót játssza ki a *carm.* 22 is, amely egyszerre beszél

Suffenusról és állítólag csapnivaló költői könyvéről, amelyben látszat (textuális *urbanitas*) és valóság (textuális *rusticitas*) úgy kopírozódnak egymásra, hogy egyszersmind szerzőt és könyvét is mint egymástól elválaszthatatlan „médiumokat” mutatják fel. A textuális elkülönöződés poétikájának megalkotásában Catullusnak kezére játszik az elisio metrikai szabályrendszere, amelynek következtében írott és (fel)olvasott szöveg szükségképpen, már eleve differenciálódik.

13. A *carm.* 42 értelmezésében arra hívom fel a figyelmet, hogy a vers – mely ismeretesen a *flagitatio* mint népi igazságszolgáltatási forma mátrixára íródott – az írás és olvasás minidramájaként is olvasható, amelyben a viasztábla mint az alakítható, módosítható szöveg médiuma a catullusi versbeszédet a Barthes-i értelemben vett „írható szöveggé” (*texte scriptible*) avatja. A költő által a megnevezetlen nőnek – mint olvasónak – küldött *hendecasyllabusok* csakis az olvasás aktusában képesek küldetésüket teljesíteni, ám egyáltalán nem biztos, hogy a küldő (feladó) szándékainak megfelelően. A poétikus dühkitörés így a szerzőnek a szöveg/értelmezés feletti uralom elvesztése miatti platonikus frusztráció következményeként válik olvashatóvá.
14. Catullus miniatűr eposzát (*carm.* 64) szintén a textuális materialitás kontextusában veszem szemügyre. Az epyllion labirintusszerű – a szereplők, a narrátor és az olvasó érzékcsalódásain alapuló – narratívája több ponton is érintkezésbe kerül az írás/szöveg mint médium problémájával. Thetis alaktani metamorfózisa (*Thetidis – Thetis – Thetidi*) az istennőt mint betűkből újrakonfigurálható textuális képződményt mutatja fel; Ariadné saját fikcionalitását az *ekphrasis*-ban bemutatott szövegesen ábrázolt kép mivoltával hozza összefüggésbe; Aigeus pedig Théseust mint retorikai/textuális képződményt kívánja – hiába – „megírni” a vörös/fehér bináris kód mint proto-írás alkalmazásával. A *carm.* 64 értelmezésem szerint éppen a költészet textualitásának irányából kérdőjelezi meg a költői (narrátori) hang jelenlétét, egységét és stabilitását.